

en naar mijn smaak iets te vaak – zijn toevlucht tot het geven van concluderende para-grafen en samenvattende alinea's. De hoeveelheid citaten had bovendien wel iets ingeperkt kunnen worden.

Barnards onderzoek leidt tot de conclusie dat de geschiedenis van het zelfbeeld van de Broederschap geschetst kan worden als een overgang van 'verstoten kind', via 'modern genootschap' naar 'belijdende kerk'. Merkwaaardig genoeg gebruikt hij dit onderzoeksresultaat van het begin af aan ook al als periode-indeling, een wijze van presenteren die vanuit methodologisch oogpunt – voorzichtig uitgedrukt – niet zeer elegant is. Het 'on-derzoeksresultaat' in de slotbeschouwing verrast dan ook net zo min als het konijn in de hoge hoed van een goochelaar.

Ondanks de genoemde bezwaren ben ik over het boek in zijn geheel positief. Het is, afgezien van de vele details en citaten, wel goed leesbaar en geeft een helder inzicht in hoe een vrijzinnig kerkgenootschap reflecteerde op en zich handhaafde in de zich moderniserende maatschappij van 1850-1940.

Lammert G. Jansma
Veenwouden

Lewis, J.T. (ed.) (2004), *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, Oxford/New York: Oxford University Press, ISBN 0 19 514986 6, pp. 544, £52.00/\$85.00.

Werd in 1970 nog geschreven dat het aantal actieve onderzoekers van nieuwe religieuze bewegingen (hierna NRBs) op de vingers van een hand kon worden geteld (Gordon Melton), daarna is hun getal sterk toegenomen en is de studie van NRBs een erkend academisch specialisme geworden. Een verklaring voor deze spectaculaire groei is niet gemakkelijk te geven. Het publieke debat over het 'gevaar' van de nieuwe bewegingen (the cult controversy) heeft er de aanzet toe gegeven; NRBs werden o.a. verdacht van uitbuiting van de leden en van het gebruik van hersenspoeltechnieken. Verder waren er de tragedies, zoals Jonestown en Waco, die de belangstelling ook hebben aangewakkerd.

Het handboek wil een overzicht geven van het wetenschappelijke debat op genoemd terrein anno 2004 en ook wijzen op veelbelovende nieuwe velden van onderzoek. Verschillende specialisten, sociologen en godsdienstwetenschappers, komen aan het woord in 22 hoofdstukken, die onderverdeeld zijn in vier rubrieken. Het spreekt voor zich dat een behandeling van al die bijdragen voor een bespreking te ver zal voeren. Ik zal mij daarom op de kernhoofdstukken binnen die rubrieken richten en de andere meer in het voorbijgaan noemen, om ten slotte mijn oordeel over deze bundel te geven.

In het eerste deel, dat als thema heeft 'modernisering en nieuwe religies' verdedigt Christopher Partridge de stelling dat, hoewel secularisatie/Entzauberung invloed heeft gehad op de Westerse maatschappij, het niet zo is dat religie verdwijnt. Mensen reageren op nieuwe ontwikkelingen niet door ongodsdiensig te worden, maar door op de ruïnes van

de oude religies nieuwe tot stand te brengen. Lorne Dawson sluit daar bij aan, maar hij stelt ook dat NRBs te vaak alleen maar worden gezien als reacties op secularisatie. Een dergelijke benadering vindt hij te beperkt, te ongenueanceerd. Hij meent, voortbouwend op Giddens, dat NRBs beschouwd kunnen worden als een reflexieve response op processen van globalisering. De twee andere bijdragen in de rubriek 'modernisering' zijn van Mikael Rothstein die nagaat welke rol wetenschap speelt in NRBs – de wetenschap wordt gesacraliseerd –, en van Douglas Cowan en Jeffrey Hadden die verschillende vormen van virtuele religie op het worldwideweb hebben onderzocht.

Het tweede deel 'sociaal conflict' bevat zeven bijdragen. David Bromley gaat (nog weer eens) in op de vaak door het grote publiek veronderstelde gewelddadigheid van NRBs. Hij maakt duidelijk dat NRBs niet meer tot geweld zijn geneigd dan de gevestigde religieuze groeperingen en voorts dat gewelddadigheid geanalyseerd moet worden in termen van interactie tussen beweging en sociale omgeving. Ook de andere bijdragen behandelen de relatie tussen maatschappij en NRBs. James Richardson bespreekt de wettige status van NRBs in een aantal landen; Anson Shupe e.a. geven een verslag van de anti-cultbeweging in Noord-Amerika en Massimo Introvigne doet hetzelfde voor West-Europa, waarbij Frankrijk als het bastion van de laïcité extra aandacht krijgt. De anti-cultbeweging heeft zich ook gestort op het Satanisme en bijgedragen aan de beeldvorming bij het grote publiek, zo blijkt uit de het artikel van Philip Jenkins. Een uitstekend overzicht van de 'hersenspoeltheorie' geven Dick Anthony en Thomas Robbins. Ze gaan stap voor stap het ontstaan en de ontwikkeling ervan na en komen tot de conclusie dat de theorie geen steun vindt in de empirie. De laatste bijdrage in dit deel is opnieuw van Bromley, die het proces van disaffiliatie in verschillende stappen beschrijft.

Deel drie gaat over 'sociale en psychologische dimensies' van NRBs, een erg algemene betiteling, die naar alle waarschijnlijkheid gekozen is om de qua thema nogal uiteenlopende bijdragen er bij onder te kunnen brengen. John Saliba geeft aan dat veel psychologische studies zich hebben beperkt tot de ex-leden, wat uiteraard de onderzoeksresultaten sterk heeft beïnvloed. Richard Landes bespreekt chiliastische bewegingen, hij vergelijkt met vroegere bewegingen en ook met bewegingen die in de 'derde wereld' zijn ontstaan. Hij ontwerpt een typologie om dergelijke groeperingen te kunnen classificeren. Diana Tumminia en George Kirkpatrick wijzen op het belang van de mythologie, en dan met name de kosmologie, van NRBs. Onderzoekers hebben daar nog te weinig aandacht aan besteed. De auteurs maken duidelijk dat het hier niet gaat om zomaar een absurd verhaal, maar om een werkelijkheid die door de volgelingen wordt beleefd. Het verhaal is ook niet statisch, steeds weer opnieuw wordt het aangewend om de werkelijkheid te construeren. De twee laatste bijdragen in dit deel gaan over vrouwen in NRBs (Susan Palmer) en kinderen in NRBs (Charlotte Hardman). De laatste maakt duidelijk dat het leven van kinderen die opgroeien binnen NRBs niet in kwaliteit verschilt van kinderen die opgroeien in 'mainstream religions'

Het vierde deel, heet 'Neo-pagans, Ufo's and other Heterodoxies', en bevat wederom een aantal vrij willekeurig bij elkaar geharkte artikelen. Andreas Grünschloss betoogt in zijn boeiende bijdrage over Ufo-logieën dat zij alle gemeen hebben dat zij zoeken naar een

integrale visie, een synthese van technologie en religie. Dan volgen twee artikelen over New Age (Olav Hammer, Steven Sutcliffe), die weinig nieuws bieden. De bundel wordt afgesloten met een beschouwing van Mikael Pye over een aantal nieuwe NRBS in Oost-Azië en een korte bijdrage waarin de recente literatuur over neopaganisme wordt besproken (Siân Reid en Shelley Rabinovitch).

Het *Oxford Handbook* biedt veel, dat moge uit het voorgaande duidelijk zijn geworden. Op bepaalde terreinen, bijvoorbeeld over de cult controversy, zelfs zo veel, dat redactioneel ingrijpen op zijn plaats zou zijn geweest om zo de overlappingen enigszins te beperken. De gebrekkige redactionele sturing is overigens een probleem dat de hele bundel betreft. Nergens wordt aangegeven wat de redacteur voor ogen stond bij het samenstellen ervan, noch hoe de selectie van artikelen tot stand is gekomen. Ook het onderbrengen van de artikelen in vier grote delen, wordt niet verantwoord. Het geeft de indruk, en dat geldt met name voor de laatste twee delen, van vrij willekeurig bij elkaar gevoegde opstellen. Verder wordt niet duidelijk gemaakt voor welk publiek deze omvangrijke bundel bedoeld is.

Het doel van de bundel is de *state of the art* op de verschillende (deel)terreinen weer te geven en te wijzen op nieuw veelbelovend onderzoek. Dat gebeurt in sommige artikelen inderdaad, in de meeste wordt er niet op ingegaan. Voor iemand die de literatuur over NRBS redelijk heeft bijgehouden, biedt het handboek weinig nieuws. Omdat er wel veel thema's aan de orde komen, is het een handig overzicht. Daarom is het vooral als eerste kennismaking van belang. De vraag dringt zich dan wel op of het het waard is daarvoor 52 pond neer te tellen.

Lammert G. Jansma
Veenwouden

Manuel Franzmann, Christel Gärtner, Nicole Köck (Hrsg.) (2006), *Religiosität in der säkularisierten Welt. Theoretische und empirische Beiträge zur Säkularisierungsdebatte in der Religionssoziologie*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, ISBN 3810040398, pp. 450, € 39,90.

In 2003 werd een symposium gewijd aan secularisatie gehouden in Frankfurt a M. Een aantal van de bijdragen, soms flink bewerkt en dat zal de kwaliteit ten goede zijn gekomen, is gebundeld in *Religiosität in der säkularisierten Welt*. De opstellen zijn voorzien van een *Einleitung*, die zoals verwacht mag worden *gründlich* is. Verder is opmerkelijk dat daarin duidelijk stelling wordt genomen. De redactie wil de seculariseringsthese nog niet in het museum van de gefalsifieerde kennis onderbrengen: *Dass die Zeit aber noch nicht ge-kommen ist, die Säkularisierungsthese zu Grabe zu tragen, wie Rodney Stark (1999) dies empfiehlt, zeigt schon der Umstand, dass die Debatte über die Säkularisierungsthese in der Religionssoziologie heute wohl kontroverser geführt wird als je zuvor (p.12)*. Heel Weberi-aans stellen zij dat secularisering moet worden gezien als een '(...) *analytisch-wertfreier*